

Celîlî'nin Arapça Sarf (Binâ) ile İlgili Mesnevisi: Kand-ı Nebât
Jalîlî's Masnavi On Arabic Sarf (Binâ): Qand-i Nabât

Hasan UÇAR

ORCID: 0000-0003-1995-8414

E-Posta: ucarhasan42@hotmail.com

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı
Associate Professor, Selcuk University, Faculty of
Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
Konya, Türkiye
ROR ID: 045hgzm75

Abdullah UÇAR

ORCID: 0000-0003-1391-8681

E-Posta: ucarabdullah@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, Selcuk University, Faculty of
Letters, Department of Classical Turkish Literature
Konya, Türkiye
ROR ID: 045hgzm75

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Uçar, Hasan; Uçar, Abdullah. "Celîlî'nin Arapça Sarf (Binâ) ile İlgili Mesnevisi: Kand-ı Nebât". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Haziran 2024), 292-322.
<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1442630>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	25.02.2024
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	04.05.2024
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15.06.2024
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (<i>Araştırma Makalesi</i>)
Peer-Review (<i>Değerlendirme</i>)	Double anonymized - At Least Two External (<i>Çift Taraflı Körleme - En Az İki Dış Hakem</i>)
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>)
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) - Ithenticate/Turnitin
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.</i>)
Complaints (<i>Etik Beyan Adresi</i>)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.</i>)
Copyright & License (<i>Telif Hakkı ve Lisans</i>)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>)

Özet

Kand-ı Nebât, iki Arapça kelimedenden oluşan bir terkiptir. “Şeker” anlamına gelen kand ile “bitkiler” anlamına gelen nebât kelimelerinden oluşan terkinin, sarf ilmi içerisinde yer alan *Binâ* konularını kastettiği düşünüldüğünde “bitkilerin şeker özü” anlamında Arapça dil bilgisi içerisinde *Binâ*'nın önemine dair bir istiare olması muhtemeldir. Nitekim *Binâ*, Arapça kelime gramerinin temel bilgilerini öğretmek amacıyla hazırlanmış bir eserdir. 12. yüzyılda veya daha sonrasında yazıldığı bilinen yazarı meçhul telif, Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyu okutulmuş ve ezberletilmiştir. *Emsile* ile birlikte Arapça öğreniminde temel kabul edilen *Binâ*, sarf cümlesi olarak da bilinmektedir. *Binâ*'nın konularını manzum olarak işleyen *Kand-ı Nebât* ise tespit edilebildiği kadarıyla eserin muhtevasında gizlendiği şekliyle 17. yüzyılda telif edilmiştir. *Kand-ı Nebât*, eserde üç kez zikredilen ancak kim olduğunu tespit edemediğimiz Celîlî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Tezkireler ve biyografik kaynaklar incelendiğinde Celîlî mahlasını kullanan müellifler içerisinde *Kand-ı Nebât* sahibi bir şaire rastlanmamıştır. *Kand-ı Nebât*'ı özgün kılan, *Binâ*'nın Türkçe ve manzum olarak anlatılmış olmasıdır. Sadece sarfın bir bölümüne değil, nahvin tamamına dair Arapça eserler veya Arapça-Türkçe lügat olarak kaleme alınmış Türkçe şiirler vardır. Ancak *Kand-ı Nebât*, Arapça sarfa dair manzum Türkçe bir eser olması, yazıldığı dönemin (17. yüzyıl) dilini yansıtmayı, Arapça öğretimini ezber yoluyla kolaylaştırma faaliyetlerinin başladığı döneme ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Edisyon kritiği ile eserin ilmî müktesebata kazandırılması amaçlanmaktadır. Manzum gramerler, Arapça dil bilgisinin öğrenimindeki zorluğu aşma düşüncesinin ürünleridir. Daha kısa sürede öğretme ve ezberletmeyi amaçlayan Arapça bazı manzum gramer telifler, birkaç bin beyit uzunluğundadır ve asırları aşan bir ilgiye mazhar olmuştur. İbn Mâlik'in *Elfiyye*'si şüphesiz bunların en meşhurlarındandır. *Kand-ı Nebât* özelinde ise ilgiyi hak eden payeyi, yabancı bir dilin gramerine ait yapıların Türkçe olarak şiirleştirilmiş olmasına vermek mümkündür. Şüphesiz ne kadar uzun anlatılırsa anlatılsın manzum olması nedeniyle bu metinlerin anlaşılması için yine şerhe ihtiyaç duyulacaktır. *Kand-ı Nebât*'ta sarfın otuz beş bâb olduğu belirtilmiş ve bunlar açıklanmıştır. Sülâsî mücerreden 6, sülâsî mezîdden 12, rubâ'î mücerreden 1, rubâ'î mezîdden 3, rubâ'î mücerrede mülhak olan bâblardan 6, rubâ'î mezîde mülhak olan bâblardan ise 7 tane olmak üzere hepsine temas edilmiştir. Ezberi kolaylaştıran bir üslup kullanılmıştır. Lâzım, müte'addî, mutâva'at ve müşâreket için kullanılan bâblara ayrı ayrı değinilmiştir. Manzum olmasına rağmen konuları atlamadan ele alması dikkat çekicidir. Dahası şair lâzım için kullanılan bir bâbın istisnası olan iki müte'addî fiile dahi temas etmiştir. Metin içerisine bazı tavsiyeler yerleştirilmiş; namaza, oruca, Efendimize (as) salât ve selâma davet eden ifadeler kullanılmıştır. *Binâ*'nın otuz beş bâbını anlattıktan sonra sarf, “ilimlerin anası” olarak nitelendirilmiştir. Bazı nüshaların hâmişlerinde metin içinde kullanılan Arapça veya Farsça kelimelere dair açıklamalar yapılmıştır. *Kand-ı Nebât*'ın metni, sekiz nüshanın edisyon kritiği ile elde edilmiştir. Metinde vezne uygun olması için bazı fiillerin son harfleri hafifletilmiştir. Şair, birkaç yerde vezin ve kafiye düzeniyle şiirin armonik yapısını korumak için “zarûrât-ı şi'riyye”den sayılabilecek kural dışı inisiyatif kullanmıştır. Eserde Farsça kelimeler-terkipler kullanılmış ve bu kelimelerin okunuşları derkenarda müstensihler tarafından açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Klasik Türk Edebiyatı, Celîlî, Mesnevi, Binâ, Kand-ı Nebât

Abstract

Qand-i Nabāt is a phrase composed of two Arabic words. This phrase consists of the word *kand* meaning “sugar” and the word *nabāt* meaning “plants”. Considering that the phrase refers to “Binā” subjects in Arabic grammar, it is likely to be an allegory about the importance of the building in Arabic grammar in the sense of “the sugar essence of plants”. “Binā” is a work prepared to teach the basic knowledge of Arabic word grammar. Written in the 12th century or later, the book, whose author is unknown, was taught and memorized in Ottoman madrasas for centuries. Along with “Emsile”, “Binā” is also known as “grammar sentence”, which is considered the basis of Arabic language learning. As far as can be determined, Qand-i Nabāt, which deals with the subjects of Binā in verse, was written in the 17th century as it is hidden in the content of the work. Qand-i Nabāt may have been written by one of the Jalīlīs mentioned three times in the work, but we cannot be sure which one. When tezkires and biographical sources are analyzed, no poet with a work called Qand-i Nabāt was found among the authors who used the pseudonym Jalīlī. What makes Qand-i Nabāt unique is that it is a verse account of Binā in Turkish. There are Arabic works on not only a part of sarf but also Arabic grammar or Turkish poems written Arabic-Turkish dictionaries. However, Qand-i Nabāt is important in that it is a Turkish work in verse about the Arabic usage of the period in which it was written (17th century) and reflects the language of the period and the shedding light on the period when activities to facilitate Arabic teaching through memorization began. The aim of the edition critique is to bring the work into the scientific acquis. Aiming to teach and memorize Arabic grammar in a shorter period, some Arabic grammar in verse are several thousand couplets long and have attracted interest over the centuries. Ibn Mālik’s *Alfiya* is undoubtedly one of the most famous of these. In the case of Qand-i Nabāt, it is possible to give credit to the fact that the grammatical structures of a foreign language were poetized in Turkish. Undoubtedly, no matter how long it is explained, a commentary will still be needed to understand these texts because they are in verse. In Qand-i Nabāt, it is stated that “sarf” has thirty-five chapters and these are explained. All of them are touched upon: 6 from *sülāsī mücerred*, 12 from *sülāsī mezīd*, 1 from *rubāī mücerred*, 3 from *rubāī mezīd*, 6 from the titles annexed to *rubāī mücerred*, and 7 from the titles annexed to *rubai mezid*. A style that facilitates memorization is used. Titles used for necessity, conjunctive, *mutavaat*, and accusative are mentioned separately. Although it is in verse, it is noteworthy that it deals with the topics without skipping. Moreover, the poet even touches upon two *mutaddi* verbs, which are exceptions to the one title used for the imperative. Some recommendations are embedded in the text, including invitations to prayer, fasting, salutation and peace be upon the Prophet (pbuh). After describing the thirty-five titles of Binā, it is described as “the mother of sciences”. In the postscript of some copies, explanations are given for the Arabic words used in the text. The text of Qand-i Nabāt was obtained through the edition critique of eight copies. In the text, the last letters of some verbs are omitted to conform to the meter. In a few places, the poet took the initiative to preserve the harmonic structure of the poem with its meter and rhyme scheme. Persian words and phrases are used in the work, and the pronunciations of these words are explained by the annotators.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Classical Turkish Literature, Jalīlī, Masnavi, Binā, Qand-i Nabāt.

Giriş

İnsanın iletişim aracı dil, sosyal bir varlık olarak yaşamını devam ettirebilmesini sağlayan bir bağıdır. Yaratanın tanışması ve kaynaşması için toplumlar hâlinde yarattığı varlığı, kendine ve yaratanına çıkaran yoldur.

İnsanoğlu anlaşılmaya matuf olarak var olduğu sürece dil öğrenmiş ve öğretmiştir. Bu öğrenim ve öğretimin en kolay şekilde yapılabilmesinin yolları aranmıştır. Sâmi dilleri ailesine mensup olan Arapçanın bu bağlamda köklü bir geçmişe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim hicri ikinci asırda Arapça sadece mükellef bir lügat kitabına¹ değil, yazılı bir dil bilgisine² de sahiptir.

Dil öğrenimini ve sözcük ezberini kolaylaştırma çabaları açısından Arapça köklü bir geçmişe sahiptir. Bu amaca mebni olarak ilk aşamada lügatler, manzum olarak telif edilmiştir. Ebû Nasr Bedruddîn Mes'ûd el-Ferâhî'nin Farsça-Arapça olarak kaleme aldığı *Nisâbu's-sıbyân* adlı eser ilk manzûm sözlüklerdendir.³ Şüphesiz lügat bilgisi, Osmanlı medreselerinde eğitim görecektelen bir öğrenciyi, *Emsile* ve *Binâ* okumaya hazırlamaktadır. Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin *Nuhbe-i Vehbî'si* bu konuda verilebilecek en güzel örneklerdendir.⁴

Arapça öğrenimi ve öğretimi konusundaki gayretler, Arapça gibi kompleks bir dil bilgisine sahip bir dilin, gramer metinlerinin manzum olarak telifine zemin hazırlamıştır. Halil bin Ahmed'e (ö. 175/791) nispet edilen ilk gramer manzumesi *el-Manzûmetü'n-nahviyye*⁵ çok erken sayılabilecek bir dönemde kaleme alınmış; İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) 2757 beyitten oluşan *el-Kâfiyetü's-Şâfiye*'sinde neredeyse dil bilgisinin bütün kuralları manzum olarak anlatılmış; bu eser daha sonra müellifi tarafından ismiyle müsemma olarak *Elfiyye*'de⁶ özetlenmiştir. Kûfe ekolünün meşhur dil âlimi Sa'leb'in (ö. 291/903) *Fasîh* adlı eserini nazmettiği *Nazmü'l-fasîh*'i, Harîrî'nin (ö. 516/1122) *Mülhâtü'l-i'râb*'ı örnek verilebilecek diğer manzumelerdir. Bu bağlamda manzum metinler şeklinde dil bilgisi anlatımı, Arapçanın yabancı olduğu bir konsept değildir. *Emsile* ve *Binâ* ise çekimli bir dil olan Arapçanın dil

¹ Ebû Abdîrrahman Halil b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî, İbrâhim Sâmerîrâî (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988), 1/1-7

² Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1977), 1/1-3.

³ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 53.

⁴ Yakup Civelek, "Sünbülzâde Vehbî ve 'Nuhbe-i Vehbî' Adlı Manzum Arapça-Türkçe Sözlüğü", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2000/1), 275-297.

⁵ İsmail Durmuş, "Nahiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/303.

⁶ İbn Malik Ebû Abdillâh Cemaleddin Muhammed b. Abdillâh et-Tâî, (672/1274), *Elfiyyetu İbn Malik fi'n-nahv ve's-sarf* (Beyrut: Dârü'l-Kalem, tsz).

bilgisini kolaylaştırma çabalarının başında gelen özet metinlerdir. *Binâ*'nın Türkçe olarak nazmedilmesi, hedef kitlesi bakımından düşünüldüğünde bu kolaylığı ileri bir aşamaya taşımaktadır. Çalışmamızın konusu olan *Kand-ı Nebât*'ı farklı kılan da bu noktadır. Eserin yıllanmış raflardaki tozunu almayı hedefleyen bu çalışmada metnin edisyon kritiği yapılarak sekiz nüsha üzerinden tenkitli metni hazırlanmıştır. Ayrıca sarf (*Binâ*) ilmine başlık olmasının anlaşılması sadedinde *Kand-ı Nebât* isimlendirmesine değinilmiş, müellifin kimliği aşikâr kılınmaya çalışılmış, eserin muhtevası beyitlerdeki sırasına göre ele alınmıştır. Arapça gramerin zorluğunu ve bu zorluğun aşılmasına çalışıldığını göstermesi bakımından başka bir dilde manzum bir eser yazılmış olması,⁷ eserin önemini ve tahkikine tarafımızdan gösterilen ihtimamı izah etmektedir. Eser, mesnevi nazım şekliyle ve Türkçe kaleme alındığı için klasik Türk şiirini, konusu sarf olduğu için de Arap dilini doğrudan ilgilendirmektedir. Bu sebeple eserin incelemesi ve tenkitli metni disiplinler arası çalışmayı gerektirmiştir.

1. Divan Şiirinde Kand-ı Nebât

Kand-ı Nebât, iki Arapça kelimededen oluşan bir terkiptir. İlk kelime “kand”, esasında Farsça olup Arapçaya geçmiş, zamanla Arapçalaşmıştır.⁸ Kand kelimesi sözlüklerde *nebat şeker*⁹, *kestirilmiş şeker*, *şeker gibi tatlı*¹⁰; *şeker*, *şeker kamışının donmuş usâresi*¹¹; *şeker kamışının suyundan donmuş bal*¹² anlamlarına gelmektedir. “Nebât” kelimesi ise *ot*, *ağaç ve çiçek kabilinden yerde biten şey*¹³; *yerden biten her tür ağaç, çalı ve sebze cinsi*¹⁴; *ağaç gibi yerden bitmek şanından olan şey*¹⁵ anlamlarına gelmektedir. Diğer sözlüklerde de buna benzer ifadeler bulunmaktadır.

Kand-ı nebât tamlamasının divan şiirinde kullanımıyla ilgili birkaç örnek verilerek Celîlî'nin eserine neden bu ismi seçtiği anlaşılacaktır:

Meyl ider vasf-ı lebünle görse şi'rüm ehl-i kâl

Rahmiyâ **kand-ı nebâta** nitekim üşer meges | Bursalı Rahmî, G98/5¹⁶

⁷ *Kand-ı Nebât*'tan önceki bir zamanda telif edildiği belirtilen Arapça nahivle ilgili manzum eser için bkz. Mehmet Burak Çakın, “Müellifi Meçhul Bir Manzûm Kavâ'id-i Nahviye Örneği”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022).

⁸ Hüseyin Remzî Altınbilek, *Lügat-i Remzî*, nşr. Ali Birinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 2/150.

⁹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317), 1085.

¹⁰ Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1308), 2/1277.

¹¹ Muallim Naci, *Lügat-i Naci* (İstanbul: Asır Matbaası, 1322), 601.

¹² İbrahim Cûdî Efendi, *Lügat-i Cûdî* (Trabzon, 1332), 742; Altınbilek, *Lügat-i Remzî*, nşr. Ali Birinci, 2/150.

¹³ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1455.

¹⁴ Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, 2/1416.

¹⁵ Muallim Naci, *Lügat-i Naci*, 889.

¹⁶ Mustafa Erdoğan, *Bursalı Rahmî Dîvânı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 207.

(Ey Rahmî, söz ehli sevgilinin dudağının vasıflarındaki şiirimi görse ona **nebât şekerine** üşüşen sinek gibi meyleder.)

Her gonce geldi **kand-ı nebât** aldı agzına

Gül gibi sen de def'-i gam it gül zamândur | Ravzî, G234/4¹⁷

(Her sevgili geldi, ağzına **nebât şekeri** aldı; sen de gül gibi gamı defet, gül mevsimidir, bahardır.)

Habbezâ ser-çeşme-i dil-cû ki bahş etmektedir

Lûlesi leb-teşnegâna şerbet-i **kand-ı nebât** | Nedîm, K18/8¹⁸

(Ne güzel bir pınar başı ki oluğu susamışlara **nebât şekeri** şerbeti vermektedir.)

Divan şiirinde *kand-ı nebât*, farklı sebeplerle kullanılmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz beyitlerde bu tamlama, sevgilinin dudakları için, tatlı olması hasebiyle, çeşmeden akan suyun lezzetini ifade etmek için edebî sanatlarla kullanılmıştır.¹⁹ Celîlî ise bu tamlamayı *Binâ'yı* nazmettiği eserine ad olarak vermiştir. Zira Arapça dil bilgisi nahiv ve sarf olmak üzere ikiye ayrılır. Sarfın içerisinde *Binâ*, *Emsile* ile birlikte çekimli bir dil olan Arapçanın temelini oluşturur. Celîlî, divan şiirine yabancı olmayan bu kavramı, Arapça gramerinin tatlı, zevkli, sanki ağızda eriyen bir şeker gibi çekimleriyle dile pelesenk olmasından istiare ederek kullanmış ve nebât-Arapça dil bilgisi, *kand-Binâ* arasında bir ilgi kurarak Arapça dil bilgisinin tatlı özünü okuruna sunmak istemiştir.

2. Celîlî

Müellif, eserinde mahlasını üç yerde kullanmıştır.²⁰ Fî beyânî't-te'lîf başlıklı bölümden *Kand-ı Nebât*'ın 17. yüzyılda telif edildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden 17. yüzyıl ve

¹⁷ Yaşar Aydemir, *Ravzî Dîvânı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 228.

¹⁸ Muhsin Macit, *Nedîm Dîvânı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 126.

¹⁹ Divan şiirindeki diğer örnekler için bkz. Ersen Ersoy, *Münirî Dîvânı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 288; Sibel Üst, *Edirneli Nazmî Dîvânı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 651; Mehmed Çavuşoğlu, *Dîvân, Taşlıcalı Yahyâ Bey* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023), 304; Fatih Başpınar, *Dîvân, Beyânî* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, (ty), II/561; Haluk İpekten, *Dîvân, Nâilî-i Kadîm* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019), 361; Mehmet Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı, Seyyid Mehmed Emin* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 13; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri* (İstanbul: 1935), I/5. Edirneli Nazmî'nin *kand-ı nebât* redifli 5 beyitlik bir gazeli de bulunmaktadır (Üst, *Edirneli Nazmî Dîvânı*, 640).

²⁰ Şarf otuz beş bâb oldu aña hem bil ey püser

Dâ'î vü müsñî **Celîlî** cümlesin bir bir şayar (5. beyit)

Bunu nazm iden **Celîlî'nün** ümîdi dâ'imâ

Müstefîd olan kişiden bir du'âdur bir du'â (56. beyit)

Rabbenâ inne **Celîlî** kâne 'abden müzniben

İğfir Allâhumme ente ğâfirun li'l-kâ'inât (59. beyit)

sonrasında kaleme alınmış tezkireler ve biyografik kaynaklar²¹ incelenmiş fakat bu eserlerde *Kand-ı Nebât* sahibi bir Celîlî'ye rastlanmamıştır. Dolayısıyla *Kand-ı Nebât*'ın Celîlî mahlaslı hangi şaire ait olduğu tespit edilememiştir. Daha sonraki yıllarda yapılacak çalışmalar, *Kand-ı Nebât*'ın müellifini ortaya çıkaracaktır.

3. Kand-ı Nebât

Celîlî tarafından 17. yüzyılda kaleme alındığı anlaşılan *Kand-ı Nebât*, Arapça sarfına dair manzum Türkçe bir eserdir. Bu başlık altında eserin şekil özellikleri, muhteva özellikleri, dil ve imla özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Şekil Özellikleri

3.1.1. Nazım Şekli

Kand-ı Nebât, mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Divan şiirinde mesneviler, “müstakil ve uzun mesneviler”, “mensur metinler içinde yer alan mesneviler”, “müstakil mesnevilerin içinde yer alan mesneviler” ve “divanlarda yer alan küçük mesneviler” olarak karşımıza çıkabilmektedir.²² Mesneviler bazen mecmualarda da karşımıza çıkabilmektedir, *Kand-ı Nebât* bunlardan biridir.

²¹ İncelenen kaynaklar şunlardır: Namık Açıkgöz, *Riyâzü's-Şuara, Riyâzî Muhammed Efendi* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017); Bekir Kayabaşı, *Kafzade Faizî'nin Zübdetü'l-Eş'arı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997); Zavotçu Gencay, *Rızâ Tezkiresi, Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017); M. Fatih Köksal, *Mecma'u'n-Nezâ'ir, Edirneli Nazmî* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017); Ali Osman Coşkun, *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr, Seyrek-zâde Mehmed Âsım* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019); Kâşif Yılmaz, *Teşrifâtü's-Şu'arâ, Güftî* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019); Adnan İnce, *Tezkiretü's-Şuarâ, Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018); Abdulkadir Abdulkerimoğlu, İsmail Beliş, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985); Bilal Güzel, *Kemiksiz-zâde Safoet Mustafa ve "Nuhbetü'l-Âsâr Min Ferâidi'l-Eş'âr" İsimli Şair Tezkiresi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012); Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı* (Ankara: AKM Yayınları, 1994); Furkan Öztürk, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde, Defter Emîni Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018); İlhan Genç, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, Esrâr Dede* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018); Filiz Kılıç, *Şefkat Tezkiresi, Şefkat-i Bağdâdî* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017); Rıza Oğraş, *Esad Mehmed Efendi, Bâğçe-i Safâ-endûz* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018); Mehmet Nuri Çınarcı, *Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, Tezkiretü's-Şu'arâ* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019); Ömer Çiftçi, *Fatîn Davud, Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eş'âr)* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017); Emrah Aydemir-Fatih Özer, *Eslâf, Faik Reşâd* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019); Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd. *Kâfile-i Şu'arâ* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017); Bilal Güzel, *Gülzâr-ı İrfân, Mehmed Fahreddin Bursavî* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2023); Mehmet Arslan, *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ, Mehmed Sirâceddîn* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018); İdris Kadioğlu, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid, Ali Emîrî Efendi* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018); İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: MEB Basımevi, 1970); M. A. Yekta Saraç, *Osmanlı Müellifleri, Bursalı Mehmed Tahir* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA, 2016); Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Mehmed Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri* (Ankara: Bizim Büro Yay., 2001).

²² Enes Yıldız, *Divanlarda Küçük Mesneviler* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 1.

Divan şairleri mesnevilerin içinde farklı nazım şekillerine yer verebilmişlerdir. *Kand-ı Nebât*'ın telif bölümü de bir kıt'adan oluşmaktadır fakat bu manzumeye tam bir kıt'a demek de mümkün değildir. Çünkü manzume, xa xa xa... olarak kafiyelenmesi gerekirken gazel gibi başlasa da üç beyit kendi içinde kafiyelidir. Ancak edebî olmayan metinlerde bunlar tabii karşılanabilir.

3.1.2. Mesnevinin Adı

Celîlî, eserinin ismini metin içinde 3 yerde zikretmiştir. Bu sebeple eserin ismiyle ilgili herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır:

Çanķı yılda nazma geldi dir iseñ **Çand-ı Nebât**

Oķı işbu kıt'ayı tā ĥallola hep müşkilât (61. beyit)

Ezmek için sükkeri saña gerekdür çünkü āb

İmdi târiħ oldu 'ayn-ı sükker ü **Çand-ı Nebât** (66. beyit)

Fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilāt

Öğrenen **Çand-ı Nebâtı** nüş ider āb-ı ĥayāt (67. beyit)

3.1.3. Telif Tarihi

Mesnevilerde genellikle hâtıme bölümünde eserin tamamlandığı tarih, farklı şekillerde belirtilir. Bu, doğrudan tarih verilerek yapılabildiği gibi ebced hesabıyla tarih düşürülerek de yapılabilir.

Kand-ı Nebât'ta eserin telif tarihi doğrudan verilmemiş, bu tarihe işaret eden 2 beyit kaleme alınmıştır. Bunların ilki 62. beyittir, burada eserin telif edildiği ay ve gün bilgisi verilmiştir. Diğeri ise 66. beyittir, burada ebced hesabıyla seneye işaret edilmiştir:

Māh-ı āzār on birinde leyle-i çār-şenbede

Evsat-ı şehri rebî u'l-evvel içre bu nikāt (62. beyit)

Ezmek için sükkeri saña gerekdür çünkü āb

İmdi târiħ oldu 'ayn-ı sükker ü **Çand-ı Nebât** (66. beyit)

Kand-ı Nebât'ın 66. beytinde zikredilen (عين سكر و قند نبات) 'ayn-ı sükker ü *Çand-ı Nebât* ifadesi ebced hesabıyla H 1023 tarihini işaret etmektedir. 62. beyitte geçen Rebiulevvel

ayının ortalarındaki bir çarşamba gecesi de hesaba dâhil edilince *Kand-ı Nebât*'ın 13 Rebiulevvel 1023/ 23 Nisan 1614 tarihinde tamamlandığı söylenebilir.

3.1.4. Bölümler

Divan edebiyatında mesnevilerin tertibi bir plana göredir. Belli bir konuyu işleyen bağımsız bir kitap olarak yazılmış mesnevilerin planları, çoğunlukla “giriş bölümü, konunun işlendiği asıl bölüm ve bitiş bölümü”nden oluşur.²³ *Kand-ı Nebât*'taki bölümler ve beyit aralıkları şöyledir:

Giriş bölümü: 1-4 beyitler

Asıl bölüm: 5-55 beyitler

Bitiş bölümü: 56-67 beyitler

3.1.5. Beyit Sayısı

Bir manzumenin beyit sayısı, çoğunlukla o manzumenin nazım şeklinin tespit edilmesine imkân sağlar. Divan şiirinde bazı nazım şekillerinin beyit/bent sayısı sabittir. Gazel ve kaside gibi bazı nazım şekillerinin de yaklaşık olarak beyit sayısı tespit edilmiştir. Elbette bu sayıların istisnaları bulunmaktadır. Kesin olmamakla birlikte gazel için 5-15 beyit, kaside için 15-99 beyit kabul edilmiştir.

Mesnevilerde şairi sınırlandıran bir kafiye düzeni olmadığı için bir başka deyişle mesnevi beyitleri kendi arasında kafiyeli olduğu için mesneviler çok uzun yazılabilmişlerdir.

Mesnevilerin beyit sayıları konuya, konunun işleniş tarzına, şairin tercih ve kabiliyetine göre değişmiştir. Bazı mesnevi şairleri mesnevilerinin içinde eserlerinin kaç beyit olduğunu bildirmişlerdir fakat şairin bildirdiği sayı ile eldeki nüshaların beyit sayısı her zaman aynı olmayabilir. Bu durum, şairlerin beyit sayısını yuvarlayarak vermesinden ya da müstensihlerin ihmalinden kaynaklanmıştır.²⁴

Kand-ı Nebât'ın tespit edilebilen 8 nüshasından hareketle oluşturulan metninde 67 beyit bulunmaktadır. Beyit sayıları nüshalara göre değişkenlik göstermektedir ve bunlar “Nüshaların Tavsifi” başlığında verilecektir.

---

²³ İsmail Ünver, “Mesnevî”, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri) (1986), 432; Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2014), 93.

²⁴ Ünver, “Mesnevî”, 449; Yıldız, *Divanlarda Küçük Mesneviler*, 149.

3.1.6. Redif ve Kafiye

Kand-ı Nebât'ta ek hâlinde, ek+kelime veya kelime grubu hâlinde ve kelime veya kelime grubu hâlinde redifler bulunmaktadır. Bu redifler Türkçe olabildiği gibi Arapça da olabilmektedir. Aşağıda bu rediflere bazı örnekler verilmiştir:

Ek hâlinde:

Şâliş if'ivvâl ü if'îlâl oldu râbi'î

Dört oldu cümlesi bil ey 'ulûmuñ menba'ı (24. beyit)

Rûz u şeb okı oğul evkâtı itme zâyi'ât

Kesb ü kârûñ ola her dem 'ilm ü hâll-i müşkilât (65. beyit)

Ek+kelime veya kelime grubu hâlinde:

Bil şülâşî vü mezîdi ikişer dürlü olur

Sâlim ü yâ gayr-ı sâlim ya'ni kim dörtlü olur (44. beyit)

Kelime veya kelime grubu hâlinde:

Fâ'ale bâbı olur bil şirket ü yâ âz için

Şirket iki nesnedür ya'ni kim enbâz için (15. beyit)

Hemze vü taz'îf hem vây olmayan oldu şahîh

Ekrame istehrace hem havkaleye di şahîh (52. beyit)

Kand-ı Nebât'ta mürdef ve mücerred kafiyeler kullanılmıştır. Kafiye kullanımına baktığımızda Celîlî'nin kafiye bilgisinin iyi olduğu söylenebilir. Mesnevideki mürdef ve mücerred kafiye türlerine ikişer örnek verilmiştir:

Mürdef Kafiye:

Şarfa cehd it şarfa cehd it şarfa cehd it ey gulâm

'İlm-i şarf ümmü'l-'ulûm oldu dimişlerdür kirâm (42. beyit)

Harf-i illet evvelinde ger olursa ol mişâl

Ortasında ger olursa dinmemek ecvef muhâl (53. beyit)

Mücerred Kafiye:

Bâb-ı evvel ta'diye vü lâzım için hem taleb

Çokluk ile lâzım içündür üçü ey 'abd-i Rab (25. beyit)

Ol tecelbeb hem tecevrah hem teşeytandır şehā

Hem terahvek hem teselkā pencimi ey mehlikā (36. beyit)

3.1.7. Vezin

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kullanılan mesneviler hem uzun konuların anlatılabilmesini hem de okunup ezberlenmesini sağladığı için genellikle aruzun kısa kalıpları ile kaleme alınmışlardır.²⁵

Türkçe mesnevilerde en çok kullanılan kalıp *fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün*'dür. *Kand-ı Nebât*'ta ise *fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Müellif, her başlıktan bir önceki beyitte vezni kullanarak âdetâ bölümün biteceğini haber vermiştir. IS., EL., MK., BE., ÇO. ve KO. nüshalarında genel olarak başlıklar yazılmıştır, bu nüshalardan bazılarında başlıklar sürhtür.

Edebî olmayan bu tür metinlerde asıl gaye öğretmek olduğundan bu metinler edebî anlamda bazı kusurlar barındırır. *Kand-ı Nebât*'ta da birtakım aruz kusurları göze çarpmaktadır. Pek çok eserde olduğu gibi *Kand-ı Nebât*'ta da *imâle*, *tavsîl/vasl* (ulama), *zihaf*, *medd* gibi aruz unsurları bulunmaktadır. Bunlara birkaç örnek verilmiştir:

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Şarf otuz beş **bâb** oldu aña hem bil ey püser (medd ve imâle)

Dā'ī vü müşnī Celīlī cümlesin bir bir şayar (5. beyit) (zihaf)

Lāzım için **bu** iki bâb oldu illā kilmētān (vasl-imâle-imâle)

Ta'diye için geldi if'inlāl bābından 'ıyān (39. beyit) (ulama-medd)

Oldı **bu** cümle otuz beş **bâb** ey nīk-ḥiṣāl (imâle-imâle-medd-medd)

Ezber it şarrāf-ı dehr ol cevher-i elfāzı al (41. beyit) (vasl-vasl)

3.2. Muhteva Özellikleri

Kand-ı Nebât, giriş bölümü, asıl bölüm ve hâtıme olmak üzere üç kısımdan oluşur. Eserde 10 başlık bulunmaktadır. Bunlar fî beyâni ebvâbi't-tasrîf, fî beyâni'l-mezîdi's-sülâsî er-rubâ'î, fî beyâni ebvâbi'l-humâsî, fî beyâni's-südâsiyyi'l-mezîd 'ale's-sülâsî, fî beyâni'r-

²⁵ Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, 84.

rubâ'iyi'l-mücerred me'a mülhakâtiḥ, fî beyâni'l-humâsiyyi'l-mezîd 'ale'r-rubâ'î, fî beyâni'l-mülhak bi-ihranceme, fî beyâni'l-aksâmi's-semâniye, fî beyâni'l-aksâmi's-seb'a ve fî beyâni't-te'lîf'tir.

3.2.1. Giriş

Kand-ı Nebât'ın 1-4. beyitleri giriş bölümüdür. Giriş bölümü "hamdele ve salvele"den oluşmaktadır.

3.2.2. Asıl Bölüm:

Kand-ı Nebât'ın 5-55. beyitleri asıl bölümdür. Bu bölümde sarfın otuz beş bâb olduğu belirtilmiş ve bunlar açıklanmıştır. Sülâsî mücerredten 6, sülâsî mezîdden 12, rubâ'î mücerredten 1, rubâ'î mezîdden 3, rubâ'î mücerrede mülhak olan bâblardan 6, rubâ'î mezîde mülhak olan bâblardan ise 7 tane olmak üzere hepsine temas edilmiştir.

Sülâsî mücerred bâbların 6 tane olduğu ifade edildikten sonra mâzî ve muzârîde 'ayne'l-fiilin harekesi, ezberi kolaylaştıran üslup üzere فتح ضم، فتح كسر، فتحتان، كسر فتح، كسر تان şeklinde ifade edilmiştir. Beşinci bâbın sadece lâzım için, diğer bâbların hem lâzım hem müte'addî için kullanıldığına değinilmiştir. Dokuzuncu ve onuncu beyitlerde ise üçüncü bâbdan gelen fiillerin, 'ayne'l-fiili veya lâme'l-fiilinin boğaz harfinden olma zorunluluğu aruz veznini bozmadan verilmiştir.

Sülâsî mezîd rubâ'î olan üç bâbın anlatıldığı bölümde أَفْعَلٌ يُفْعَلُ إِفْعَالًا bâbının hem lâzım hem müte'addî için kullanıldığı، فَعَلٌ يُفْعَلُ تَفْعِيلًا bâbının teksîr، فَاعِلٌ يُفَاعِلُ مَفَاعِلَةً bâbının ise işteşlik bildirdiği nazmedilmiştir. Bâbların isimleri, vezin gereği bazen mâzî sîgası ile ifade edilmiştir.

Sülâsî mezîd humâsî bâblara gelindiğinde ise ilk olarak bâblar ismen zikredilmiş sonra işlevlerine değinilmiştir. انْفَعَلَ يَنْفَعِلُ انْفِعَالًا bâbı ile اِنْفَعَلَ يَنْفَعِلُ انْفِعَالًا bâbının mutâva'at bildirdiği nazmedildikten sonra اَفْعَلٌ يُفْعَلُ اِفْعَالًا bâbının renk ve kusurlar için kullanıldığı، تَفَعَّلَ يَتَفَعَّلُ تَفَعُّلاً bâbının tekellüf، تَفَاعَلَ يَتَفَاعَلُ تَفَاعُلًا bâbının ise müşâreket (işteşlik) bildirdiği ifade edilmiştir.

Sülâsî mezîd sūdâsî bâblar *Binâ*'da olduğu şekilde dört bâb olarak sıralanmıştır. اسْتَفْعَلَ يَسْتَفْعِلُ اسْتِفْعَالًا bâbının talep için kullanıldığı nazm edildikten sonra lâzım için olan diğer üç bâb, vezne uygun bir şekilde verilmiştir: 1- اَفْعَوْلٌ يَفْعَوْلُ 2- اَفْعَوْلٌ يَفْعَوْلُ اَفْعِيْعَالًا 3- اَفْعَوْلًا يَفْعَالٌ اَفْعِيْعَالًا

Şair, sülâsîleri bitirdikten sonra *Binâ'*daki usul üzere rubâ'îlere geçmiştir. Öncelikle rubâ'î mücerredin tek bâbı olan **فَعَلَّ يُفَعِّلُ فَعَّلَا وَفِعَالًا** bâbı mâzîsi ile isimlendirilmiştir. Bu bâbın lâzım ve müte'addî için kullanıldığı ifade edildikten sonra mülhakâtı olan 6 bâb sırasıyla sadece örnekler üzerinden şu şekilde anlatılmıştır:

فَوَعَلَ يُفَوِّعِلُ فَوَعَّلَا وَفِيعَالًا	حَوَقَلَ يُحَوِّقِلُ حَوَقَّلَا وَحِوِقَالًا
فَيَعِلُ يُفَيِّعِلُ فَيَعَّلَا وَفِيَعَالًا	بَيَّطَرَ يُبَيِّطِرُ بَيَّطَّرَا وَبِيَّطَارًا
فَعَوَّلُ يُفَعْوِلُ فَعَوَّلَا وَفِعْوَالًا	جَهَّوَرَ يُجَهِّوِرُ جَهَّوَّرَا وَجِهَّوَارًا
فَعَيْلُ يُفَعْيِلُ فَعَيْلَا وَفِيَعَالًا	عَثَّرَ يُعَثِّرُ عَثَّرَا وَعَثَّرَا
فَعَلَّلُ يُفَعْلِلُ فَعَلَّلَا وَفِعْلَالًا	جَلَّبَبُ يُجَلِّبُ جَلَّبَبَا وَجَلَّبَابًا
فَعَلَّى يُفَعْلِي فَعَلَّى وَفِعْلَاءَ	سَلَّقَى يُسَلِّقِي سَلَّقَى وَسَلَّقَاءَ

Şair, bu bâblardan dördüncü ve beşincinin lâzım, diğerlerinin müte'addî için kullanıldığını vezne uygun bir şekilde ayrı ayrı vurgulamıştır.

Şair daha sonra, yine *Binâ'*daki usul üzere rubâ'î mezîd humâsî fiileri nazmetmiştir. Fî beyânî'l-humâsiyyi'l-mezîd 'ale'r-rubâ'î başlığı altında sadece humâsî fiilleri değil sūdâsîleri de zikretmiştir. Rubâ'î mezîdin üç ziyade bâbı var diyerek önce **تَفَعَّلَ يَتَفَعَّلُ تَفَعَّلَا** bâbını sonra iki harf ilavesiyle yapılan **أَفَعَّلَلُ يَفَعْلِلُ أَفَعْلَلَا** ve **أَفَعَّلَا يَفَعْلِلُ أَفَعْلَلَا** bâblarını farklarına temas etmeden üst başlık ile vermiş; sonuncunun lâzım diğerlerin mutâva'at için kullanıldığına da değinmiştir. İlk bâbın beş mülhakâtına ise yine sadece örnekler üzerinden değinmiştir.

تَفَعَّلَ يَتَفَعَّلُ تَفَعَّلَا	تَجَلَّبَبُ يَتَجَلَّبِبُ تَجَلَّبَبَا
تَفَوَّعَلَ يَتَفَوَّعِلُ تَفَوَّعَلَا	تَجَوَّرَبُ يَتَجَوَّرِبُ تَجَوَّرَبَا
تَفَيَّعَلَ يَتَفَيَّعِلُ تَفَيَّعَلَا	تَشَّيَّطَنَّ يَتَشَّيَّطُنُّ تَشَّيَّطَنَّ
تَفَعْوَلُ يَتَفَعْوِلُ تَفَعْوَلَا	تَرَّهَوَّكَ يَتَرَّهَوِّكُ تَرَّهَوَّكَ
تَفَعَّلَى يَتَفَعْلِي تَفَعَّلَى	تَسَلَّقَى يَتَسَلِّقِي تَسَلَّقَى

Şair, daha sonra *Mülhak bi-İhranceme* diye bir başlık açmış; buradaki iki bâb yine örnekler üzerinden anlatılmıştır. **أَفَعَّلَلُ يَفَعْلِلُ أَفَعْلَلَا** bâbından mevzûnu olan **أَفَعَّلَسَ يَفَعْلِسُ أَفَعْلَلَا** fiilleri **أَفَعَّلَى يَفَعْلِي أَفَعْلَلَا** fiili **أَفَعَّلَسَا** kullanılmıştır. Bu bâbların lâzım için kullanıldığını ifade eden şair **أَفَعْلَلَا** bâbından “birinin birine kahretmesi” anlamlarına gelen iki fiilin müte'addî olduğunu da ifade etmiştir. Bunlardan biri **أَسْرَدَهُ** diğeri ise **أَغْرَدَهُ** fiilidir.

Şair, yer yer namaza, oruca, Efendimize (as) salât ve selâma davet eden ifadeler kullanmıştır. *Binâ'*nın otuz beş bâbını anlattıktan sonra sarfı “ilimlerin anası” olarak nitelemiştir.

Şair, daha sonra *Binâ*'daki usul üzere önce aksâmi's-semâniyeyi açıklarken beyit içerisinde illet harfleri ve şedde bulunmayan kelimeleri sâlim şeklinde tanımlar ve daha sonra da her birini vezne uygun olarak aşağıdaki örneklerle izah eder:

كِرْمٌ	ثَلَاثِيٌّ مُجَرَّدٌ سَالِمٌ
وَعَدٌ	ثَلَاثِيٌّ مُجَرَّدٌ غَيْرٌ سَالِمٌ
دَخْرَجٌ	رُبَاعِيٌّ مُجَرَّدٌ سَالِمٌ
وَسَوْسٌ	رُبَاعِيٌّ مُجَرَّدٌ غَيْرٌ سَالِمٌ
أَكْرَمٌ	ثَلَاثِيٌّ مَزِيدٌ سَالِمٌ
أَوْعَدٌ	ثَلَاثِيٌّ مَزِيدٌ غَيْرٌ سَالِمٌ
تَدَخْرَجٌ	رُبَاعِيٌّ مَزِيدٌ سَالِمٌ
تَوْسَوْسٌ	رُبَاعِيٌّ مَزِيدٌ غَيْرٌ سَالِمٌ

Gayri sâlime örnek olarak *آمن* ve *أسس* fiillerini örnek veren şair son olarak aksâmi's-seb'ayı *أَجُوفٌ*, *مَهْمُوزٌ*, *نَاقِصٌ*, *لَفِيفٌ*, *مُضَاعَفٌ*, *مَثَالٌ*, *صَحِيحٌ* olmak üzere tanımlarıyla birlikte vezne uygun olarak anlatır, lefif fiilleri makrûn ve mefrûk şeklinde ayırmayı da ihmal etmez.

3.2.3. Hâtime

Kand-ı Nebât'ın 56-67. beyitleri hâtime bölümüdür. Bu bölümde Celîlî, *Kand-ı Nebât*'ı okuyan ve ondan istifade edenlerden bir dua beklediğini ifade ederek kendisine hayır dua eden ve bir Fâtiha okuyanlara da dua etmiştir. Öldükten sonra ruhunun bu eser vesilesiyle şâd olmasını uman Celîlî, Arapça olarak *yâ Rabbî, Celîlî senin günahkâr kulundur, onu bağışla, sen kâinatın bağışlayıcısın, yâ Rabbî benim günahlarımı bağışla yaptığım (kötülükleri), yanlışları affet* şeklinde dua etmektedir. Bu dualardan sonra Celîlî, *Kand-ı Nebât*'ın telif edildiği ay ve gün ile ilgili bilgi verir; Allah'ın yardımıyla eserin tamamlandığını söyler. Sonrasında tavsiye niteliğindeki *oğul, gece gündüz oku, vaktini boşa harcama; işin daima ilim olsun* cümlelerini sarf eder. Bölümün ve eserin sonlarında *Kand-ı Nebât*'ın telif senesini ebced hesabıyla zikreder. Celîlî son beyitte *Kand-ı Nebât*'ı öğrenen kişinin âb-ı hayâtı içeceğini söyleyerek eserini de övmekten geri durmaz.

3.3. Dil ve İmla Özellikleri

Kand-ı Nebât'ın telifinde ve istinsahında yapılan tasarruflar farklı nüshalardan örneklerle burada zikredilecektir.

Celîlî, *Kand-ı Nebât*'ta pek çok bâbın son harfini vezin için düşürmüştür. Eserin bazı nüshalarında müstensihler bu duruma müdahale etmişse de vezin buna müsaade etmemiştir. Aşağıdaki örnekte tecelbebe bâbının tecelbeb, tecevrahe bâbının tecevrab,

teşeytane bâbının teşeytan olarak telif edildiği vezinden anlaşılmaktadır. AB. nüshasında teşeytane bâbı doğru istinsah edilmiş ancak vezin gereği teşeytan şeklinde okunmuştur:

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Ol **tecelbeb** hem **tecevrab** hem **teşeytandur** şehâ

Hem **terahvek** hem teselkâ pencimi ey mehlikâ (36. beyit)

Bu örnekte ise va'adehüm olarak telif edilmesi gereken cümle, va'adhüm olarak değiştirilmiştir:

Bil **va'adhüm** ev 'adehüm vesvese tevesve

Gayr-ı sâlim oldı mişl-i âmene hem essese (48. beyit)

(AÖ. nüshası)

Kand-ı Nebât'ın AÖ. nüshasında bazı mısraların harekelendiği görülmektedir. Harekelenen mısralar Arapça olduğu gibi Türkçe de olabilmektedir:

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât

Sellimū şallū 'aleyh ve hüve fahru'l-kâ'inât (4. beyit)

Râbi'i oldı tefe'ül hem tefâ'ül hâmisî

Aç gözün ezberle çün beş bâb olupdur cümlesi (18. beyit)

Kand-ı Nebât'ta bildirme eki bir yerde vezin gereği -durur olarak yazılmıştır. Bu ekin kullanımı 15. yüzyıldan itibaren giderek azalmış ve 17. yüzyılda da kullanımdan düşmüştür.²⁶ Nüshaların çoğunda bu ek, -dur olarak istinsah edilmiş olsa da MK. nüshasında -durur olarak yazılmıştır:

Oldı mezîd şülâsî vü sūdâsî dört bâb

Bâb-ı istif'âl ü if'î'âldurur bî-irtiyâb (23. beyit)

Kand-ı Nebât'ın AÖ. nüshasının bazı yerlerinde hareke bulunmaktadır. Bu harekelerden birinin atıf vâvı olarak kullanıldığı görülmüştür:

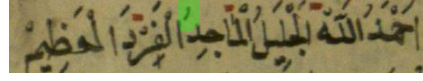
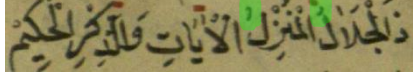
Cân u dilden lafz-ı Bismillâhirrahmânirrahîm (1. beyit)

Kand-ı Nebât'ın MK. nüshası harekesiz olmasına rağmen okunuşu özellikle belirtmek istenen yerlerde harekeye başvurulmuştur:

Ahmedu'llâhe'l-Celîle'l-Mâcide'l-Berra'l-'Azîm

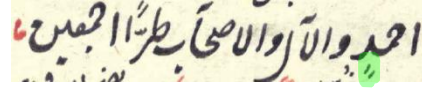
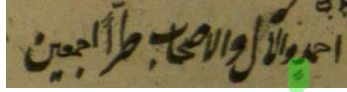
²⁶ Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 460.

Harekeye başvuru yerlerde bazı nüsha müstensihlerinin Arapça dil bilgisi yetersizlikleri, hareketleri yanlış vermelerine sebep olmuştur. Buna şu iki mısra örnek gösterilebilir:

Metin içerisinde yanlış olduğu düşünülen bazı yerler müstensihler tarafından açıklanmıştır. Örneğin şairin vezin ve kafiye düzeniyle armonik yapısını korumak için kural dışı inisiyatifler kullanması anlamında “zarûrât-ı şî'riyye” sebebiyle gayri munsarif olduğu için cer durumunda mansup okunması gereken أحمد kelimesi tenvin ile mecrûr okunmuştur:

Ahmedin ve'l-âle ve'l-aşhâbe turrân ecmâ'in

4. Nüshaların Tavsifi²⁷

Tenkitli metin 8 nüsha²⁸ üzerinden kurulmuştur. Nüshaların isimleri kısaltılırken bazen kütüphane bazen de koleksiyon isimlerinden faydalanılmıştır. Celîlî'nin *Kand-ı Nebât* adlı eserinin tespit edilebilen nüshaları şu şekildedir:

Isparta Nüshası (IS.)

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Isparta İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 32 Hk 2157/4 koleksiyon numarasıyla kayıtlı olan bu nüshanın beyit sayısı 67'dir. Bir mecmuanın 103b-105b yaprakları arasında yer alan eserin istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Adnan Ötüken Nüshası (AÖ.)

Millî Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 06 Hk 3227/8 koleksiyon numarasıyla kayıtlı olan bu nüshada 52 beyit bulunmaktadır. Konevî

²⁷ KO. nüshası müstakil bir eser hâlinde olup diğer nüshalar mecmualar içerisinde bulunmaktadır. IS. nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinden, MK., EL. ve AÖ. nüshaları Dr. Öğr. Üyesi Hasan Doğan'dan, diğer nüshalar (AB., BE., ÇO., KO.) ise portal.yek.gov.tr adresinden temin edilmiştir.

²⁸ Bu nüshalar haricinde Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler Koleksiyonu, BY0006864/12 numarada kayıtlı bir *Kand-ı Nebât* mevcut olup eserde 26-41. beyitler arasındaki 14 beyit eksiktir. Ayrıca bu nüshada hem müstensih tarafından değişiklikler yapılmıştır hem de 55. beyitten sonrası yeniden telif edilmiştir. Bu sebeple edisyon-kritik yaparken bu nüsha kullanılmamıştır.

Hâfız Alî İbn Süleymân tarafından 1243 yılında istinsah edilen bu nüsha, bir mecmuanın 164a-166b yaprakları arasında yer almaktadır.

Elazığ Nüshası (EL.)

Millî Kütüphane Elazığ İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 23 Hk 58/5 koleksiyon numarasıyla kayıtlı olan bu nüshada 60 beyit bulunmaktadır. Bir mecmuanın 108b-111a yaprakları arasında yer alan eserin istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Millî Kütüphane Nüshası (MK.)

Millî Kütüphane Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 325/2 koleksiyon numarasıyla kayıtlı olan bu nüshada 67 beyit bulunmaktadır. Mehmed bin İbrahim Zilî tarafından 1028 yılında istinsah edilen bu nüsha, bir mecmuanın 140b-143a yaprakları arasında yer almaktadır.

Amasya Beyazıt Nüshası (AB.)

Amasya Beyazıt Kütüphanesi Bayazıt Koleksiyonunda 1640/04 koleksiyon numarasıyla kayıtlı olan bu nüshada 67 beyit bulunmaktadır. Dervîş Mehmed bin Ahmed Osmancıkî tarafından 1114 yılında istinsah edilen bu nüsha, bir mecmuanın 60a-63b yaprakları arasında yer almaktadır.

Beyazıt Nüshası (BE.)

Beyazıt Kütüphanesi Beyazıt Koleksiyonunda B4331/8 koleksiyon numarasıyla ve *Hâzâ Risâle-i Kand-ı Nebât* adıyla kayıtlı olan bu nüshada 66 beyit bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan bu nüsha, bir mecmuanın 124a-126b yaprakları arasında yer almaktadır.

Çorum Nüshası (ÇO.)

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 3139/1 koleksiyon numarasıyla kayıtlı olan bu nüshada 66 beyit bulunmaktadır. Seyyid Hasan Nûrî Cendelizade tarafından istinsah edilen fakat istinsah tarihi bulunmayan bu nüsha, bir mecmuanın 2a-3a yaprakları arasında yer almaktadır. Eserin ilk sayfasında adı ve müellifi (derkenar şeklinde) *Manzum Kavâidü's-sarf ve Mevlânâ Celîlî-i İznîkî*²⁹ olarak kaydedilmiştir.

Konya Nüshası (KO.)

---

²⁹ Mevlânâ Celîlî-i İznîkî notu, risaleyi kataloglayan kişi tarafından yazılmış olmalıdır çünkü katalog numarası ile bu notun aynı kişinin elinden çıktığı bellidir. *Kand-ı Nebât*'ın 66. beytinde eserin H 1023/M 1614 yılında telif edildiği ebced yoluyla bildirilmiştir. Mevlânâ Celîlî ise *Kand-ı Nebât*'ın telif tarihinden önce yaşamıştır ve 16. yüzyıl tezkirelerinden *Heşt Bihîşt*'te hayatı hakkında kısa bir bilgi bulunmaktadır (bkz. İpekten vd., *Heşt Bihîşt*, 149). Dolayısıyla *Kand-ı Nebât*'ın Mevlânâ Celîlî'ye aidiyeti mümkün görünmemektedir.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Bölge Yazma Eserler Koleksiyonunda BY0000005025 koleksiyon numarasıyla ve *Risâle-i Kand-ı Nebât* adıyla kayıtlı olan bu nüshada 67 beyit bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan bu nüsha, 1b'de başlayıp 7b'de tamamlanmaktadır.

Sonuç

Arapça sarf bilgisi içerisinde *Emsile* ve *Binâ* adlı eserler, temel önemi haizdir. Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulan *Emsile* ve *Binâ*'nın anlatılması ve pratik bir şekilde ezberlenebilmesi için farklı yöntemler kullanılmıştır. *Kand-ı Nebât*, bu amaca matuf olarak *Binâ*'yı Türkçe manzum olarak anlatmakta ve konularının hepsine özet olarak değinmektedir.

Kand-ı Nebât'ın 17. yüzyılda telif edildiği tespit edilmiş olsa da müellifi Celîlî'nin ihtimal dâhilinde olan müelliflerden hangisi olduğu bulunamamıştır. Biyografik eserlerde Celîlî mahlasını kullanan müellifler içerisinde *Kand-ı Nebât* sahibi bir şaire rastlanmamıştır.

Celîlî'ye göre sarf, "ilimlerin anası"dır. Özü olan *Binâ*'nın anlatıldığı *Kand-ı Nebât*'ı öğrenen kişi de âb-ı hayât içmiştir. Eserde sarf ilmi, *fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün* vezni kullanılarak anlatılmış, bazı fiillerin son harflerinin vezin gereği hafz olması dışında kalıba uyulmuştur. Şiirin akıcı dilinin, müellifin hedef kitlesine *Binâ*'yı öğretme gayretine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Bu çalışma aynı zamanda Osmanlı medreselerinde Arapça dil bilgisinin Türkçe nazmına dair başka gayretlerin var olup olmadığının tespit edilmesi konusunda yapılacak araştırmalara zemin hazırlayacaktır.

Eserde sülâsî mücerreden 6, sülâsî mezîdden 12, rubâ'î mücerreden 1, rubâ'î mezîdden 3, rubâ'î mücerrede mülhak olan bâblardan 6, rubâ'î mezîde mülhak olan bâblardan ise 7 tane olmak üzere *Binâ*'nın otuz beş bâbına temas edilmiştir. Ezberi kolaylaştıran bir üslup kullanılmıştır. Lâzım, müte'addî, mutâva'at ve müşâreket ifade eden bâblar ayrı ayrı zikredilmiştir. Manzum olmasına rağmen konuları atlamadan ele alması dikkat çekicidir. Şair birkaç yerde "zarûrât-ı şî'riyye"den sayılabilecek kural dışı kullanımlara da başvurmuş; namaz, oruç gibi ibadetlerin önemini söz arasına sıkıştırmış; "işin daima ilim olsun" şeklinde tavsiyelerde bulunmuştur. Eserde Farsça kelimeler ve terkipler kullanılmış ve bu kelimelerin okunuşları derkenarda müstensihler tarafından açıklanmıştır. Derkenar bilgilerinden dönemin kültür dünyasına dair fikir yürütülebilmektedir.

Kaynakça / References

- Abdulkerimoğlu, Abdulkadir. *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, İsmail Belig. Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Açıkgöz, Namık. *Riyâzü'ş-Şuara, Riyazi Muhammed Efendi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Ahmed Vefik Paşa. *Lehce-i Osmânî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1308.
- Altınbilek, Hüseyin Remzî. *Lügat-i Remzî*. nşr. Ali Birinci. 2. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Arslan, Mehmet. *Bursalı İffet Dîvânı, Seyyid Mehmed Emin*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Arslan, Mehmet. *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Aydemir, Emrah - Özer, Fatih. *Eslâf*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.
- Aydemir, Yaşar. *Ravzî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Başpınar, Fatih. *Dîvan, Beyânî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, (ty).
- Civelek, Yakup. "Sünbülzâde Vehbî ve 'Nuhbe-i Vehbî' Adlı Manzum Arapça-Türkçe Sözlüğü". *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2000/1), 275-297.
- Coşkun, Ali Osman. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar, Seyrek-zâde Mehmed Âsum*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.
- Çakın, Mehmet Burak. "Müellifi Meçhul Bir Manzûm Kavâ'id-i Nahviye Örneği". *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022).
- Çavuşoğlu, Mehmed. *Dîvân, Taşlıcalı Yahyâ Bey*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023.
- Çınarcı, Mehmet Nuri. *Tezkiretü'ş-su'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.
- Çiftçi, Ömer. *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eş'âr)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/303. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Erdem, Sadık. *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâsı*. Ankara: AKM Yay., 1994.

- Erdoğan, Mustafa. *Bursalı Rahmî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şâirleri*. C.1. İstanbul, 1935.
- Ersoy, Ersen. *Münirî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahman Halil b. Ahmed b. Amr (175/791), *Kitâbü'l-ayn*, (thk. Mehdi Mahzûmi, İbrâhim Sâmerrâî), Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988.
- Genç, İlhan. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, Esrâr Dede*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Güzel, Bilal. *Gülzâr-ı İrfân*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023.
- Güzel, Bilal. *Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa ve "Nuhbetü'l-Âsâr Min Ferâidü'l-Eş'âr" İsimli Şair Tezkiresi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).
- İbn Mâlik, Ebû Abdîllah Cemâlüddîn Muhammed b. Abdîllah b. Mâlik et-Tâî, (672/1274) *Elfiyyetu İbn Malik fi'n-nahv ve's-sarf*. Beyrut: Dârü'l-Kalem, ts.
- İbrahim Cûdî Efendi. *Lügat-i Cûdî*. Trabzon, 1332.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: MEB Basımevi, 1970.
- İnce, Adnan. *Tezkiretü'ş-Şuarâ, Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- İpekten, Haluk vd. *Heşt Bihîşt, Sehî Beg*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- İpekten, Haluk. *Dîvân, Nâilî-i Kadîm*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, 2019.
- Kadioğlu, İdris. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2014.
- Kayabaşı, Bekir. *Kafzade Faizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997).
- Kılıç, Filiz. *Şefkat Tezkiresi Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Köksal, M. Fatih. *Mecma'ü'n-Nezâ'ir Edirneli Nazmî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

- Kurnaz, Cemal - Mustafa Tatçı. *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yay, 2001.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha vd. *Kâfile-i Şu'arâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Macit, Muhsin. *Nedîm Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, 2019.
- Muallim Naci. *Lügat-i Naci*. İstanbul: Asır Matbaası, 1322.
- Oğraş, Rıza. *Bâğçe-i Safâ-endûz*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Öz, Yusuf. *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Öztürk, Furkan. *Tezkire-i Silâhdâr-zâde, Defter Emîni Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Saraç, M. A. Yekta. *Osmanlı Müellifleri, Bursalı Mehmed Tahir*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA, 2016.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî (180/796), *el-Kitâb*, (thk. Abdüsselam Muhammed Harun), Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1977.
- Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.
- Ünver, İsmail. "Mesnevî", *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), 1986.
- Üst, Sibel. *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Yıldız, Enes. *Divanlarda Küçük Mesneviler* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).
- Yılmaz, Kâşif. *Teşrifâtü'ş-Şu'arâ, Güftî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.
- Zavotçu, Gencay. *Rızâ Tezkiresi, Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

Kand-ı Nebât (Tenkitli Metin)³⁰

Bismillâh irrahmân irrahîm³¹

[Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

1. Emr-i zî-bâl³² evvelinde vâcib oldı ey Hâkîm³³
Cân u dilden lafz-ı Bismillâh irrahmân irrahîm
2. Aḥmedu'llâhe'l-Celîle'l-Mâcide'l-Berra'l- 'Azîm³⁴
Ze'l-Celâli'l-münzile'l-âyâti ve'z-Zikri'l-Hâkîm
3. Külli ânin şalli yâ Rabb 'ale'n-nûri'l-mübîn
Aḥmedin³⁵ ve'l-âle ve'l-aşhâbe ṭurrân³⁶ ecma'în
4. Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilât
Sellimû şallû 'aleyh ve hüve³⁷ faḥru'l-kâ'inât³⁸

Fî Beyâni Ebvâbi't-Taşrif³⁹

5. Şarf otuz beş bâb⁴⁰ oldı añla hem bil⁴¹ ey püser⁴²
Dâ'î vü müşnî⁴³ Celîlî cümlesin bir bir şayar⁴⁴

³⁰ Tenkitli metin oluşturulurken 8 nüshadan istifade edilmiştir. Nüshalar arasında bazen nokta bazen harf seviyesinde farklar olduğu görülmüştür. Çok önemsiz görülen bazı farklar dipnotlara yansıtılmamıştır.

³¹ Bismillâh irrahmân irrahîm: - AÖ., EL., AB., BE., KO.

³² IS., MK. ve KO. nüshalarında bâl kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Ululuk ma'nâsınadır, fetḥateyn ile olan şeref gibi.

³³ Hâkîm: Hâlim AÖ.

³⁴ Berra'l-'Azîm: Ferde'l-'Azîm AÖ.; MK. nüshasında Berr ile ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: El-Berr bi fetḥi'l-bâ' ismün min esmâ' illâhi te'âlâ ve ma'nâhu el-iḥsân ve'l-en'âm ve'l-ikrâm.

³⁵ Arapça dil bilgisi kurallarına göre Aḥmed kelimesi gayr-ı munsarıftır ancak KO. ve MK. nüshalarında "zarûrât-ı şî'r" sebebiyle mecrur olduğu ifade edilmiştir. KO. nüshasındaki açıklama şu şekildedir: Aḥmedin bunda tenvîn ile okunur zarûrât-ı şî'r içündür. MK. nüshasındaki açıklama ise şu şekildedir: Nüvvine li-zarûreti's-şî'r.

³⁶ MK. nüshasında ṭurrân kelimesiyle ilgili şöyle bir açıklama vardır: Bi-zammî't-tâ' ve teşdîdi'r-râ' bi-ma'nâ cemî'an ya'nî câ'e'l-ḳavm ṭurrân ey cemî'an.

³⁷ KO. nüshasında ve hüve ile ilgili şöyle bir açıklama vardır: Vehve bunda sükûn-ı hâ iledür.

³⁸ Bu mısra ve sonrasındaki 3 mısra BE. nüshasında mevcut değildir.

³⁹ Genel olarak IS., AÖ., AB. nüshalarında başlıklar mevcut değildir.

⁴⁰ bâb: - IS.

⁴¹ bil: - IS., ÇO.

⁴² KO. nüshasında püser ile ilgili şöyle bir açıklama vardır: Püser bâ-i Fârisî ile oğuldur ibn ma'nâsınadır.

⁴³ IS. ve MK. nüshalarında müşnî kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Ḳavluhû müşnî: eşnâ yüšnî min bâbi'l-if'âl bi-ma'nâ ed-dâ'î yukâlu bi't-Türki du'âci; KO. nüshasındaki açıklama ise şöyledir: Müšnî zamm-ı mîm ve kesr-i nûnla ve aralarında şâ-i müşellese-i sâkine ile du'âci olan kimsedir dâ'î ma'nâsınadır.

⁴⁴ Dâ'î vü müşnî Celîlî cümlesin bir bir şayar: Murabba'ı müşelleş muḥammes hem müseddes hep şayar AÖ.

6. Altısı oldu şülāşī-i mücerred⁴⁵ ey şabī
Üç hurūf üzre⁴⁶ olur⁴⁷ mazīsi olma sen ğabī
7. Feth ü zamm ü feth ü kesr ü fethatān oldu nişān
Kesr ü feth ü zamm ü zamm ü kesratān ile ‘ıyān⁴⁸
8. Ta‘ diye vü lāzım için cümleñün ebniyesi
Yalıñuz lāzım içündür ey püser⁴⁹ bil⁵⁰ hāmisi
9. Bāb-ı şālīşden gelen kilmede⁵¹ lāzım vācibā⁵²
Harf-i halkı ‘aynda yā lāmında bil⁵³ illā ebā
10. Harf-i halk bil⁵⁴ altı oldu biri hemze biri hā’
Biri ‘ayn u biri ğayn u biri hā’ dur⁵⁵ biri hā’
11. Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilāt
Evveli ‘ilmüñ emerrdür⁵⁶ āhiri āb-ı hayāt⁵⁷

Fī Beyāni'l-Mezīdi's-Şülāşī er-Rubā'ī

12. Oldı mezīd şülāşī vü rubā'ī üç bāb
Bāb-ı if‘āl oldu tef‘īl ü mufā‘al⁵⁸ bā-hisāb

⁴⁵ şülāşī-i mücerred: şülāşī el-mücerred AÖ.

⁴⁶ üzre: - ÇO.

⁴⁷ olur: oldu AB.

⁴⁸ IS. nüshasında ve MK. nüshasında ‘ıyān kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Bi-kesri'l-‘ayn maşdaratān min bābi'l-mufā‘ale. KO. nüshasında ise bu ifadenin Türkçesi şöyle bir açıklama ile verilmiştir: ‘ıyān kesr-i ‘ayn ile mufā‘ale bābında maşdardur halk feth ile okurlar ğalaṭtur kesr ile okunmak gerekdir.

⁴⁹ MK. nüshasında püser kelimesiyle ilgili Farsçada oğul anlamında kullanıldığını ifade eden şöyle bir açıklama vardır: Bi'l-bā'ī'l-Fārisiyye el-ibn.

⁵⁰ bil: - AB.

⁵¹ MK. nüshasında bu sözcüğün aslında “kelime” olduğuna ve vezin için harfin hazfine dair şöyle bir açıklama vardır: li-sükūni'l-lām li'l-vezn. KO. nüshasındaki açıklama ise şöyledir: Kilme, kesr-i kâf ve sükūn-ı lāmla kelimedde lügatdur vezn için lām sâkin kılınmışdur, fehml olunmaya.

⁵² Bāb-ı şālīşden gelen kilmede lāzım vācibā: Bāb-ı şālīşden gelen mevzūna lāzımdur şehā EL.

⁵³ bil: - KO., AÖ., AB., EL., BE.

⁵⁴ halk bil: halkı KO., AÖ., EL., BE.

⁵⁵ hādur: hā' u

⁵⁶ emerrdür: acıdur AÖ., IS.; IS. nüshasında emerr kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: El-emerr, bi-fethi'l-elif ve fethi'l-mīmi'l-müşeddede, ismü't-tafđil yükälü bi't-Türki acı ve kötü ve çirkin; MK. nüshasındaki açıklama ise şöyledir: El-emerr bi fethi'l-elif ve fethi'l-mīmi'l-müşeddede ve bi'r-rā'ī'l-mühmele min ismi't-tafđil ya 'nī bi't-Türki acı.

⁵⁷ AB. nüshasında 10. ve 11. beyitler mevcut değildir. Bu beyitlerin yerine şunlar bulunmaktadır:

Şāzzdur uymaz kıyāsa bu ebā ye' bā bī-şehā

Līkin isti'māle olmuşdur muvāfık bī-mirā

Kim ebā vestekbara didi Hudā Qur'ānda

Hem ve ye' ballāhu bir yerde didi Furkānda

⁵⁸ ü mufā'al: mufā'ale ÇO.; ü mufā'ale IS.

13. Bâb-ı if'âl ta'diye vü lâzım ile müşterek
Bâb-ı tef'îl oldu lî't-tekşîr pek bilmek gerek
14. Fi'ilde yâhûd ki fâ'ilde olur tekşîr yâ
Bulunur mef'ülde itme şaşın şekk ü mirâ⁵⁹
15. Fâ'ale bâbı olur bil şirket ü yâ âz⁶⁰ için
Şirket iki nesnedür ya'ni kim enbâz⁶¹ için
16. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Kıl namâzı şavmı tut hem Ka'beye git vir zekât

Fî Beyâni Ebvâbi'l-Humâsî

17. Oldı mezîd sülâsî vü humâsî penç⁶² bâb
İnfi'âl ü ifti'âl ü if'ilâl itme şitâb⁶³
18. Râbi'i oldı tefe'ül hem tefâ'ül hâmisî
Gözün aç⁶⁴ ezberle çün beş bâb olupdur⁶⁵ cümlesi
19. Bil muṭâva'at içündür infi'âl ü ifti'âl
Lâzım elvân u'uyüb için olupdur if'ilâl
20. Lî't-tekellûf⁶⁶ oldı bil bâb-ı tefe'ül ey dede
Lî'l-müşâraket tefâ'ül yâ ikiden zâ'ide

⁵⁹ şekk ü mirâ: çün ü çirâ AÖ.; IS. nüshasında mirâ kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: 'Atf-ı tefsîr li-ḳavlihî şekk lâ gayr teemmel; EL. nüshasında yine mirâ kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Ey lâ-şekk ve lâ-rayb el-mirâ 'atf-ı tefsîr; MK. nüshasındaki açıklama ise şöyledir: 'Atfü't-efsîr li-ḳavlihî şekk.

⁶⁰ âz: bâz IS.; IS. nüshasında bu kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Ya'nî lu'b bî't-Türkî oyun oynamak ve kezâlike enbâz lâ fark beynehümâ teemmel!

⁶¹ IS. ve MK nüshalarında enbâz kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Bi fethî'l-elif ve sükûnî'n-nûn eş-şerîk; EL. nüshasında yine enbâz ile ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Ortaḳlık için enbâz ortaḳ ma'nâsına.

⁶² penç: beş AÖ.

⁶³ IS. nüshasında şitâb kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Bi-kesri's-şîni'l-mu'cemeti'l-mücmleti ya'nî bî't-Türkî övmek; EL. nüshasında yine şitâb ile ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: övme ma'nâsına; MK. nüshasındaki açıklama ise şöyledir: Eş-şitâb bi-kesri's-şîni'l-mu'cemeti'l-mücmleti.

⁶⁴ Gözün aç: Aç gözün AÖ.

⁶⁵ olupdur: oldı EL., AB., BE., KO.

⁶⁶ Lî't-tekellûf: Lî't-tekellîf IS., EL.

21. Oldı⁶⁷ ma‘nā-yı tekellūf bī-mirā⁶⁸ bī-irtiyāb⁶⁹
İstegi taḥṣīl için⁷⁰ şey’ en fe-şey’ en yāb yāb

22. Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt
İhdinā yā Hādiye’n-nās ente Hādi’l-kā’ināt

Fī Beyāni’s-Südāsiyyi’l-Mezīd ‘ale’s-Sülāsī

23. Oldı mezīd⁷¹ şülāsī vü sūdāsī dört bāb
Bāb-ı istif‘āl ü if‘ī‘āldurur⁷² bī-irtiyāb⁷³

24. Şālis if‘ivvāl ü if‘īlāl⁷⁴ oldı rābi‘i
Dört oldı cümlesi bil ey‘ulūmuñ menba‘ı

25. Bāb-ı evvel ta‘diye vü lāzım için hem taleb
Çokluğ ile lāzım içündür üç ey‘abd-i Rab

26. Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt
Şıdğ ile ihlāş ile di es-selām ve‘ş-şalāt⁷⁵

Fī Beyāni’r-Rubā’iyyi’l-Mücerred Me‘a Müllḥakātih

27. Oldı bir bāb-ı rubā‘ī-i mücerred ey fetā
Bunda ḥarf zā’id olmaz aşlī oldı külliyyā

28. Fa‘lele bābıdur ol⁷⁶ lāzım ta‘addī⁷⁷ müşterek
Müllḥakātı oldı altı⁷⁸ anları⁷⁹ bilmek gerek

⁶⁷ Oldı: Añlaya KO.; añla EL.

⁶⁸ IS. nüshasında mirā kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Bi-kesri’l-mīm maşdar min bābi’l-mufā‘ale bi-ma‘ne‘ş-şekk; EL. nüshasında yine mirā kelimesiyle ilgili şöyle bir açıklama vardır: Şeksiz şüphesiz. MK. nüshasında ise benzer ifadeye ve’l-irtiyāb kelimesi ilave edilmiştir.

⁶⁹ bī-mirā bī-irtiyāb: bā-mirā bā-irtiyāb IS.; IS. nüshasında irtiyāb kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Bi-ma‘ne‘ş-şekk.

⁷⁰ taḥṣīl için: taḥṣīlidür AÖ., BE.

⁷¹ mezīd: zīrā IS.

⁷² if‘ī‘āldurur: if‘ī‘āldur AÖ., KO., AB., BE., IS.; if‘īlāledür ÇO.; if‘īlāldurur MK.; if‘īlāldur EL.

⁷³ EL. nüshasında bī ile ilgili ile “bī edāt-ı nefyüdür”, bī-irtiyāb için ise “şüphesiz” açıklaması vardır.

⁷⁴ if‘īlāl: if‘īnlā’ MK., KO., BE.; in‘īlāl AB.; - IS.

⁷⁵ Şıdğ ile ihlāş ile di es-selām ve‘ş-şalāt: Her ne deñlü ‘ömrün olsa āḥirün olur memāt AÖ., EL.

⁷⁶ bābıdur ol: bābı olur BE.

⁷⁷ ta‘addī: ta‘diye IS., AÖ., KO.

⁷⁸ oldı altı: altı oldı IS.

⁷⁹ anları: bunları AÖ.

29. Havaşale vü beytara üçüncisidür cehvera
Celbebe vü selkayedür biri dağı 'aşyera⁸⁰
30. Havaşale⁸¹ lâzım için⁸² ta'diye için beytara
Ta'diye için cehveradur lâzım için 'aşyera⁸³
31. Li't-te'addî celbebe vü selkaye ey pür-'ağā
Cümlemüze vire hüsn-i hâtimeyi⁸⁴ ol Hudā⁸⁵
32. Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt
Her ne deñlü 'ömrüñ olsa āhirüñ olur⁸⁶ memāt⁸⁷

Fî Beyāni'l-Ḥumāsiyyi'l-Mezîd 'ale'r-Rubā'î

33. Oldı mezîd rubā'î vü ḥumāsî fi'l-ḥisāb
Se⁸⁸ tefa'lele dağı if'inlāl aña gel cevāb⁸⁹
34. Şalışidür if'allele lâzım için işbu bāb
İkisidür li'l-muṭāva' vezn için hāsı müzāb⁹⁰
35. Mülḥakāt-ı bāb-ı evvel oldı cānum peñç⁹¹ bāb
Cümlesi lâzım içündür aña sen ey kāmıyāb⁹²

⁸⁰ IS. nüshasında 'aşyera kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Ma'nāhu bi'l-Arabî izā ezāle kademuhū ve kebbe 'alā vechihī ve bi't-Türkiyyi sürçdi.

⁸¹ IS. ve MK. nüshalarında havaşale kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Cima'dan za'if oldı ve yāhūd tiz tiz yüridi ma'nāsınadır. [Makale yazarının notu: IS. ve MK. nüshalarının hamşilerinde حوقل fiili ile ilgili olarak yaygın anlamı olan لا حول ولا قوة إلا بالله ifadesine değil de daha nadir kullanılan "cinsel ilişki gücünün azalması" veya "hızlı yürümek" anlamına temas edilmiştir.]

⁸² için: içündür KO., MK., EL., BE., IS.

⁸³ Beyit, ÇO. ve AB. nüshalarında mevcut değildir.

⁸⁴ hâtimeyi: fâtiḥayı IS.

⁸⁵ Bu beyit AÖ. nüshasında şu şekildedir:

Celbebe vü selkaye ta'diye için ey şehā
Cümlemüze vire hüsn-i hâtime ol pür-'ağā

⁸⁶ olur: oldı AB., BE.

⁸⁷ Her ne deñlü 'ömrüñ olsa āhirüñ olur memāt: Şıdık ile ihlās ile di es-selām ve's-şalāt AÖ., EL.

⁸⁸ IS. ve MK. nüshalarında se kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Üçdür selāse ma'nāsına, āhirinde 'alāmet fethadur telaffuz olunmaz ve sîn fethaya şariḥ ile okunmaz imāle ile okunmak gerekdir.

⁸⁹ Se tef'ilel dağı if'inlāl aña gel cevāb: Te'ilel dağı if'ilāl aña gel bil sen cevāb AÖ.

⁹⁰ EL. nüshasında müzāb kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: eridi, vezn çün hāsı eridi. MK. nüshasındaki açıklama ise şöyledir: Bi-ḍammī'l-mīm, ism-i mef'ül min bâbu'l-if'āl bi-ma'nā maḥzūf.

⁹¹ MK. nüshasında peñç kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Beş dimekdir ḥamse gibi.

⁹² kāmıyāb: māhtāb AÖ., kâ'ināt IS.; EL. nüshasında kāmıyāb kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: maḥşūd ḥāşıl olmuş, maḥşūda ermiş.

36. Ol tecelbeb hem tecevrab hem⁹³ teşeytandır şehā
Hem terahvek hem teselkā pencümi ey mehlikā⁹⁴

37. Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt
‘İlm ile itmek ‘ameldir *bākiyātü’ş-şālihāt*⁹⁵

Fî Beyāni’l-Mülhak bi-İhranceme

38. Mülhak-ı ihranceme bābān⁹⁶ oldu bī-mirā
Biri iç‘anses ü islenkā biri ey nīk-rā

39. Lāzım için bu iki bāb⁹⁷ oldu illā kilmetān
Ta‘diye için geldi if‘inlāl⁹⁸ bābından ‘iyān⁹⁹

40. Biri isrendāh u igrendāh oldu ol biri
Ġālib oldu aña qahr itdi demek ma‘naları¹⁰⁰

41. Oldı bu cümle otuz beş bāb ey nīk-ḥiṣāl
Ezber it şarrāf-ı dehr ol cevher-i elfāzı al

42. Şarfa cehd it şarfa cehd it şarfa cehd it ey gulām
‘İlm-i şarf ümmü’l-‘ulūm oldu dimişlerdür kirām¹⁰¹

43. Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt
Ḳıl namāzı kim ‘imādü’d-dīn¹⁰² olmuşdur şalāt

Fî Beyāni’l-Aksāmi’ş-Şemāniye

44. Bil şülāsī vü mezīdi ikişer dürlü olur
Sālīm ü yā gayr-ı sālīm ya‘ni kim dörtlü¹⁰³ olur

⁹³ Ol tecelbeb hem tecevrab hem: Evveli tecelbeb tecevrab IS., MK., ÇO.

⁹⁴ EL. nüshasında mehlikā kelimesinin anlamı verilmiştir: ay yüzli.

⁹⁵ Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; **kalıcı olan iyi davranışlar** ise rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır (Kehf 18/46).

⁹⁶ bābān: işneyn IS.

⁹⁷ bāb: - IS., MK., ÇO.

⁹⁸ if‘inlāl: if‘inlā’ IS., EL., MK., AB., ÇO., KO.

⁹⁹ bābından ‘iyān: bābında heyā IS.

¹⁰⁰ 39. ve 40. beyitler AÖ. nüshasında mevcut değildir.

¹⁰¹ dimişlerdür kirām: dimişdür enām

¹⁰² Namaz dinin direğidir, kim onu terk ederse dinini yıkmıştır (Aclūnî, Keşfu’l-Hafâ, II/31).

¹⁰³ kim dörtlü: dört dürlü AÖ.; dört IS.

45. Hem rubâ'î vü mezîdi iki kısım olur¹⁰⁴ müdâm
Sâlim ü yâ ğayr-ı sâlim heşt¹⁰⁵ oldu inķisâm
46. Sâlim ol kim hemze taz'îf olmaya hem ğarf-i vây¹⁰⁶
Ğayr-ı sâlim olan oldu ğasta gibi ğaddi yây
47. Bil kerum hem ekrame hem değrace tedeğrace
Sâlim oldu ğayr-ı sâlim oldu mişl-i evlece¹⁰⁷
48. Bil va'adhüm ev'adehüm vesvese tevesvese
Ğayr-ı sâlim oldu mişl-i âmene hem essese
49. Oldı aķsâm-ı şemâniye begüm bu heşte¹⁰⁸ nâm
Dağı bil aķsâm-ı seb'a ile¹⁰⁹ olur söz¹¹⁰ tamâm¹¹¹
50. Ol şaĥîhest ü mişâlest ü muzâ'af ey ğulâm
Hem lefîf ü nâķış u mehmûz u ecvef ve's-selâm
51. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Di Muĥammed Muştafâya cân u dilden eş-şalât¹¹²

Fî Beyâni'l-Aķsâmi's-Seb'a

52. Hemze vü taz'îf hem vây olmayan oldu şaĥîĥ¹¹³
Ekrame isteğrace hem ğavķaleye di şaĥîĥ
53. Ğarf-i illet evvelinde ger olursa ol mişâl
Ortasında ger olursa dinmemek ecvef muĥâl

¹⁰⁴ olur: oldu ÇO., AB., EL.

¹⁰⁵ IS. nüshasında heşt kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Feth-i hâ ile ve sükûnu'-ş-şîn-ı mu'ceme ile sekiz dimekdür şemâniye ma'nâsına 'Arab lisânınca. MK. nüshasındaki açıklama ise şöyledir: Sekiz şemâniye gibi.

¹⁰⁶ Vâv, elif ve yâ harfleri için vây kısaltması kullanılmıştır.

¹⁰⁷ MK. nüshasında evlece kelimesinin anlamı verilmiştir: Bi-ma'nâ edĥale.

¹⁰⁸ MK. nüshasında bu kelimeyle ilgili şöyle bir açıklama vardır: Heşt feth-i hâ ve sükûn-ı şîn-i mu'ceme ile sekiz dimekdür şemâniye ma'nâsına.

¹⁰⁹ ile: öyle AÖ.

¹¹⁰ seb'a ile olur söz: seb'ayla olur bu söz AB.

¹¹¹ Sadece IS. nüshasında bu beyitten sonra Fî Beyâni Aķsâmi's-Seb'a İcmâlen başlığı yer almaktadır.

¹¹² Di Muĥammed Muştafâya cân u dilden eş-şalât: Muştafânuñ rûĥına di cân u dilden eş-şalât BE.; Rabbenâğfirli zünübî va'fu 'anni's-seyyi'ât AÖ. Isparta nüshasında bu beyitten sonra Fî Beyâni't-Te'lîf başlığı yer almaktadır. Müstensih, Fî Beyâni Aķsâmi's-Seb'a bölümüne Fî Beyâni't-Te'lîf'ten sonra Fî Beyâni Aķsâmi's-Seb'a Tafşilen başlığıyla devam etmiştir. Yani bu nüshanın son kısmında bölümler yer değiştirmiştir.

¹¹³ 51-63 arasındaki 12 beyit AÖ. nüshasında mevcut değildir.

54. Āhirinde ger olursa nākış oldu bī-şebāt¹¹⁴
Hemzelü mehmüz u hem oldu muzā 'af iki kat
55. Harf-i 'illet iki olsa bil leffin aña¹¹⁵ nām
Biri mefrūk biri maqrūn oldu sen bil¹¹⁶ ve's-selām
56. Bunı nazm iden **Celīlīnūn** ümīdi dā'imā
Müstefid olan kişiden bir du'ādur bir du'ā¹¹⁷
57. Haḡ Te'ālā rahmet ide şol kese¹¹⁸ şol şāliḡe
Eyleye ḡayr du'ā vü oḡuya bir Fātiḡa
58. Olmaya Mādirden¹¹⁹ ebḡal merdüm¹²⁰ pāk-nihād¹²¹
Ḳara topraqda yaturken rūhumı eyleye şād
59. Rabbenā inne **Celīlī** kāne 'abden müzniben
İḡfir Allāhumme ente ḡāfirun li'l-kā'ināt¹²²
60. Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt
Rabbenāḡfirli zünübī va'fu'anni's-seyyi'āt¹²³
- Fī Beyāni't-Te'līf**¹²⁴
61. Ḳanḡı yılda nazma geldi dir iseñ **Ḳand-ı Nebāt**
Oḡı işbu ḡıḡ'ayı tā ḡallola hep¹²⁵ müşkilāt

¹¹⁴ bī-şebāt: bā-şebāt IS.

¹¹⁵ aña: iki IS.

¹¹⁶ sen bil: - KO., AB., EL., BE.

¹¹⁷ Bu beyitten sonra sadece BE. nüshasında aşağıdaki beyit bulunmaktadır:

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt

Bu kitābı oḡuyanlar içsin āb-ı ḡayāt

¹¹⁸ kese: kişiyē KO.

¹¹⁹ MK. nüshasında bu kelimeyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: El-Mādir, bi-kesri'd-dāli'l-mühmele, racülün meşhūrun bi'l-buḡl ve hüve zıddun kāmilun li'l-ḡātım et-ḡā'ī.

¹²⁰ EL. nüshasında merdüm kelimesinin anlamı verilmiştir: ādem.

¹²¹ EL. nüshasında bu beyit için şöyle bir açıklama vardır: Anadan ebḡal ḡasūd olmaya aşlı pāk ola.

¹²² Bu beyit EL. nüshasında mevcut değildir.

¹²³ EL. nüshası bu beyitle sonlanmaktadır.

¹²⁴ Fī Beyāni't-Te'līf: Fī Beyāni't-Tārīḡ KO., BE.

¹²⁵ hep: - KO.; bu AB., BE.

62. Mâh-ı âzâr¹²⁶ on birinde leyle-i çâr-şenbede¹²⁷
Evsat-ı şehri rebî' u'l-evvel içre bu¹²⁸ nikât
63. 'Avn-i Hâkla¹²⁹ nazma geldi yek dü ânda¹³⁰ ser-te-ser
Hâm n ü tahmîn üzre işbu emşile vü ebniyât
64. Ebvibe ebvâb beyân-ı emşile vü ebniyât¹³¹
Ta'diye vü lâzım oldu her 'ulûma lâzımât
65. Rûz u şeb okı¹³² oğul evkâti itme¹³³ zâyî'ât
Kesb ü¹³⁴ kârûñ ola her dem 'ilm ü hâll-i müşkilât
66. Ezmek için sükkeri saña gerekdür çünkü âb
İmdi târih oldu 'ayn-ı sükker ü **Ķand-ı Nebât**¹³⁵
67. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Öğrenen **Ķand-ı Nebâtı** nüş ider âb-ı hayât

¹²⁶ IS. ve MK. nüshalarında âzâr kelimesiyle ilgili derkenar şeklinde şöyle bir açıklama vardır: Evvelinde elif-i memdüde ve zâ'-i mu'cemen sonra yine elif-i memdüde ile şühür-ı Rümînüñ altıncı ayıdır aña mart dirler, te'emmell te'emmell!

¹²⁷ çâr-şenbede: çehâr-şenbede ÇO., MK., IS.

¹²⁸ bu: nev KO, AB.

¹²⁹ 'Avn-i Hâkla: Bu 'aqla IS.

¹³⁰ dü ânda: devrânda IS.

¹³¹ Bu beyit IS. nüshasında bulunmamaktadır ve bu nüshada mısralar karışmıştır. Nüshanın son kısmı şu şekildedir:

Ta'diye vü lâzım oldu her 'ulûma lâzımât

Rûz u şeb okı oğul evkâti itme zâyî'ât

Kesb ü kârûñ ola her dem 'ilm ü hâll-i müşkilât

Ezmek için sükkeri saña gerekdür çünkü âb

İmdi târih oldu 'ayn-ı sükker ü **Ķand-ı Nebât**

Leblerüñ şerik oldu ey şâh-ı cihât (Bu mısra diğer nüshalarda mevcut değildir ve vezin kusurludur.)

¹³² okı: çurma okı IS.

¹³³ evkâti itme: itme evkâti ÇO.

¹³⁴ Kesb ü: Kesb-i ÇO., BE., IS.

¹³⁵ Bu beyit IS. nüshasında mevcut değildir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI
(AUTHOR CONTRIBUTION STATEMENT)

Makale Bilgisi (Article Information):

Celîlî'nin Arapça Sarf (Binâ) ile İlgili Mesnevisi: Kand-ı Nebât

Makaledeki Yazar Katkılarının Yüzde ile Gösterilmesi (Showing Author Contributions in the Article as Percent)		1. Sorumlu Yazar (Responsible Author)	2. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)	3. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)
Çalışmanın Tasarlanması	Conceiving the Study	%50	%50	%
Veri Toplanması	Data Collection	%50	%50	%
Veri Analizi	Data Analysis	%50	%50	%
Makalenin Yazımı	Writingup	%50	%50	%
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Submission and Revision	%50	%50	%

Not(e): Belgenin imzalı asıl nüshası makale süreç dosyalarında mevcuttur (The signed original copy of the document is available in the article process archive).